

עמק המלך

מעמק צורים לנחל קדרון

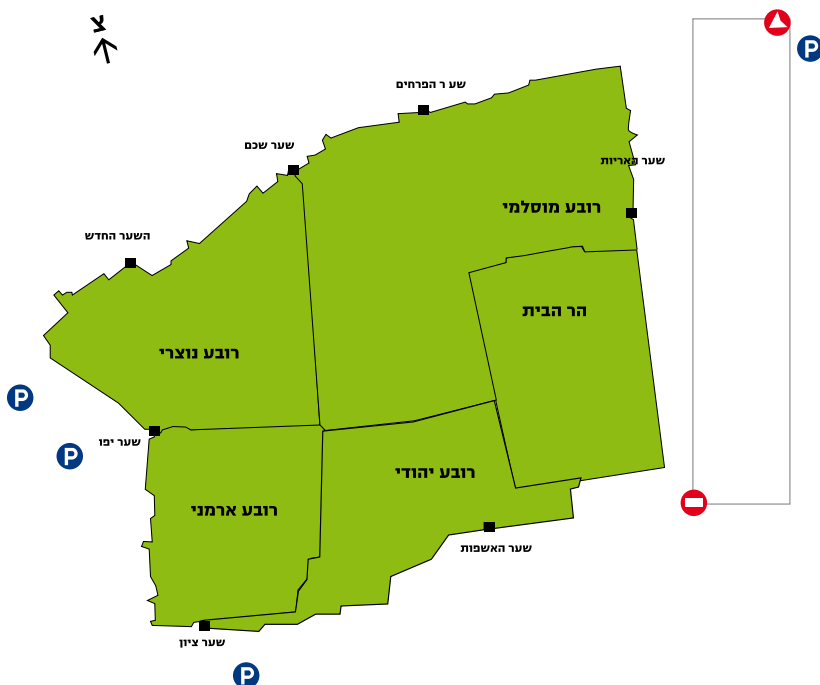

JERUSALEM
THE OLD CITY
העיר העתיקה
البلدة القديمة

ללכת בדרכי העתיקה
מדריך למטייל העצמאי

נקודת התחלה:	◀
נקודת סיום:	⏏
משך הסיור:	🕒
חנייה:	P
תחבורה ציבורית:	🚏
שימו לב:	!

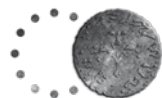
גן לאומי עמק צורים
קברי נחל קדרון ועיר דוד
3-4 שעות
חניית מתחם בית אורות (ללא תשלום).
המסלול אינו מעגלי ויש לבצעו בשני כלי
רכב או בסיוע תחבורה ציבורית.
לנקודת ההתחלה: קווים 19, 26, 28, 30 -
עד לאוניברסיטה העברית בהר הצופים
קו 48 - עד לחניון בית אורות
מנקודת הסיום: מאזור הכותל המערבי
קו אוטובוס למרכז העיר
הביקור במקומות הקדושים בלבוש צנוע
ובהתחשבות בכללים הנהוגים בהם

משרד ראש הממשלה

עיריית ירושלים

הרשות לפיתוח ירושלים
THE JERUSALEM DEVELOPMENT AUTHORITY

גן לאומי עמק צורים

בין הר הזיתים להר הצופים ולנחל קדרון שוכן הגן הלאומי עמק צורים. באזור שבו ההיסטוריה והמסורות נותנות משמעות לכל פינה ומשעול, דווקא אבני הצור הרבות הן שנתנו לעמק את שמו. מאה ושבעים דונם של שטח פתוח ובו עצי זית וצמחייה ים-תיכונית. העמק, שהוכרז כגן לאומי בשנת 2000, משמר צמחייה ים-תיכונית מסביב לחומות העיר העתיקה, ממנו נשקפות תצפיות מרהיבות לעבר ירושלים.

נלך לאורך
השבילים היורדים
במורד העמק עד
שנראה מולנו את
מבנה החממה של
פרויקט סינון שפכי
העפר מהר הבית

הר הזיתים הוא מקום של נופים קדומים, סיפורים היסטוריים, ותצפיות מרהיבות אל העיר ירושלים ואל המדבר המשתרע ממזרחה. מסורות יהודיות, מוסלמיות ונוצריות קושרות את הר הזיתים לאחרית הימים ובעקבותיהן היו מורדות ההר לאתר קבורה עתיק יומין, שבו סיפורם של המתים נקשר בחזונות ובמורכבויות ההווה הירושלמי.

המסלול עובר בשביל היורד לגן לאומי עמק צורים שנמצא במורדות הר הצופים בואכה נחל קדרון. בדרך עובר המסלול בין אתרים מקודשים, שרידים ארכיאולוגיים ונקודות תצפית מגוונות אל העיר ירושלים.

"הגן בגת שמנים", פאול אלכסנדר לירוי, 1909

אוצרות עבר בערמות העפר - פרויקט סינון שבכי העפר מהר הבית

א'-ר'

חורף: 8:00-16:00

קיץ: 9:00-17:00

הכניסה בתשלום

להזמנות: *6033

צילום: לאה נאמן

צילום: זאב רדובן

צילום: זאב רדובן

צילום: ז'אן מרי הזוט

צילום: ז'אן מרי הזוט

בשנת 1999 החל הוואקף המוסלמי בעבודות שיפוץ בחללים העתיקים ורחבי הממדים של אורוות שלמה בהר הבית. העבודות שנעשו ללא פיקוח או בדיקות ארכיאולוגיות עוררו חשש רב שמידע היסטורי בעל חשיבות עצומה יאבד לעד. קבלני הכניין שעבדו בהר הבית שפכו את העפר שהוציאו מהאתר באתרי פסולת שונים בעיר, וביניהם גם בנחל קדרון. בשנת 2004 הוחלט לבצע חפירות הצלה יוצאות דופן: תורת הארכיאולוגיה עוקבת אחר הסטרטיגרפיה - בדיקת הממצאים ותיארוכם על פי השכבות שבהן התגלו. אך במקרה זה לא הייתה משמעות לסטרטיגרפיה בגלל שהעפר הוצא מהקשרו הסביבתי והשכבות השונות עורבבו. בכל זאת הוחלט לסנן את שבכי העפר ולבדוק את תכולתם, במטרה לנסות ולחשוף לראשונה מידע על ממצאים בהר הבית. אתר שמפאת קדושתו והרגישויות הכרוכות בכל עיסוק בו - מעולם לא נחפר.

מאות משאיות העבירו את העפר לאתר שהוקצה לכך בן הלאומי עמק צורים, ובמקום החלה פעילות מחקר המשולבת בפעילות הדרכה וחינוך, והנעשית על-ידי מתנדבים המשתתפים בעבודות הסינון במסגרת ביקורם במקום, ובמימון עמותת אלע"ד.

עשרות אלפי פריטים התגלו עד היום, ביניהם מטבעות עתיקים, כלים, ראשי חצים מימי הבית הראשון, הבית השני, התקופה הצלבנית ועד מלחמת העולם הראשונה עדות למלחמות הרבות שידעה ירושלים. בין הממצאים החשובים שנחשפו נמנית כולה (טביעת חותם) עליה נכתב בכתב עברי קדום השם "...ליהו בן אמר", בן למשפחת כוהנים מתקופת החורבן הנזכרת בספר ירמיהו.

מאתר שבכי הר הבית השביל מחשיך דרומה, ומגיע למגרש חנייה. נחצה את מגרש החנייה לאורכו, ונגיע לכביש רחוב שמואל בן עדיה. נפנה ימינה, ונלך כ-100 מ' במדרכה. לאחר תחנת אוטובוס, נחצה את הכביש ונמשיך בדרך עפר לאורך אפיקו של נחל קדרון. בגדה המזרחית ניתן לראות מערות קברים עתיקות, ומדרום בולטות הכיפות המוזהבות של כנסיית מריה מגדלנה. בגבול המטע, נעזוב את השביל שומאלה ונטפס מזרחה בשביל שעובר בין הטראסות שמעל למטע. מעלינו חומת האבן של גן אורסון היד. ניצמד לשביל שלמרגלות החומה ונמשיך עד סופה. עלייה תלולה אך קצרה תביא אותנו לפתחו של גן אורסון היד

צילום: אבישג אלבז

סוד הגן הנעלים - גן אורסון הייד

נשוב לשער הגן
ונצא אל שביל
אספלט שיוביל
אותנו לכביש
היורד מהר הזיתים
אל גת שמנים
(רחוב אל-

מנסוריה). לאורך
כ- 100 מ' נלך
בשולי הכביש ויש
לנקוט זהירות רבה
בעת ההליכה. נגיע
לצומת דרכים,
ומיד אחריה בצד
שמאל (דרום) של
הכביש נמצאת
הכניסה לכנסיית
כל האומות בגת
שמנים

אורסון הייד, שעל שמו קרוי הגן, נמנה עם מנהגי העדה המורמונית. בראשית שנות השמונים ביקשו בני העדה המורמונית לבנות קמפוס בירושלים. טדי קולק, ראש העיר דאז, נאות להקצות להם קרקע במורדותיו המערביים של הר הצופים. ואולם החשש מהמיסיון המורמוני עורר סערת רוחות בארץ, שהגיעה עד מהרה למליאת הכנסת. בעקבותיה התחייבו המורמונים כי בשלוחה האוניברסיטאית שיקימו בירושלים לא ילמדו סטודנטים מקומיים, יהודים או מוסלמים, אלא רק תלמידים שיגיעו מחוץ לארץ. האוניברסיטה המורמונית הרימה גם תרומה לפיתוחו של הגן בעמק צורים, למרגלות הקמפוס החדש. הגן משתרע על כני שטח של שמונה דונם ובו פינות חמד של חורש טבעי ותצפיות מרהיבות לעבר נחל קדרון ולעבר העיר העתיקה.

4

יגון בגת שמנים - כנסיית כל האומות

בתום סעודת הפסח, שנודעה לימים בשם "הסעודה האחרונה" יצא ישו עם תלמידיו לגת שמנים, כרם זיתים שבגדות נחל קדרון. בעוד תלמידיו נמים את שנתם פרש ישו הצדה שפך את מר לבו בכני האל וביקש כי יעביר מעליו את כוס היגון והצער על חטאי בני האדם. למחרת הוסגר ישו בידי יהודה איש קריות לרומאים, נשפט ונצל. המסורת זיהתה את גת שמנים במקום זה כבר בתקופות הביזנטית והצלבנית ובראשית המאה ה-20 הוקמה כאן הכנסייה המפוארת, בתכנונו של האדריכל האיטלקי רב-המוניטין, אנטוניו ברלוצי. שמה **כנסיית כל האומות**, הוא סמל לשיתוף הפעולה בין אומות נוצריות רבות להקמת מפעל מרהיב זה.

הכנסייה מוכרת גם בשמות אחרים: כנסיית הייסורים, כנסיית היגון או כנסיית גת שמנים. הבזיליקה הוקמה סביב סלע היגון עליו נשען ישו באותו לילה מר ונמהר. כל פרטי המבנה, עיטורו ורהיטיו, נועדו לשחזר את אוירת היגון הנורא בו היה שרוי ישו באותה שעת לילה מאוחרת ולתאר בכני המבקרים את האירועים שקדמו להסגרתו של ישו. החלונות מכוסים בזכוכית כהה, פסיפסים אחדים מעוטרים בדוגמאות שמים כהים זרועי כוכבים, ופסיפסים אחרים מתארים את האירועים שהתרחשו על כי המסורת הנוצרית ממש במקום זה. דלת הכרונזה של הכנסייה מעוטרת בדוגמת עץ החיים הצומח מתוך צלב, סמל למכשיר העינויים והמוות, שהפך בנצרות לנס של ניצחון. בכנסייה החדשה משולבים דגמי פסיפסים עתיקים שנחשפו באתר. בגן גת שמנים הסמוך לכנסייה, צומחים עצי זית עתיקי

א'-שבת

חורף:

08.00-12.00

17.00-14.00

קפי: עד 18.00

הכניסה ללא

תשלום

02-6283264

מזהה זאת באַקסוס שבתורכיה ומסורת אחרת ממקמת את המאורע בהר ציון, ולכך מוקדשת **כנסיית הדורמיציון** הגרמנית-קתולית. על פי מסורת זו הובאה מרים לקבורה בנחל קדרון ועלתה השמיימה מהר הזיתים. לצד קברה של מרים, מזהה המסורת במקום זה גם את קברו של בעלה, יוסף הנגר. כבר בתקופה הביזנטית הוקמה במקום כנסייה, ואולם הכנסייה שבה נבקר נבנתה במאה ה-12, בימיה של מליסנדה, מלכת ירושלים הצלבנית, שגם קברה נמצא בכנסייה.

הכנסייה נמוכה ממפלס הרחוב ומוליך אליה גרם מדרגות רחב. מסביב מזבחות וקפלות של הכנסיות המזרחיות: היוונים-אורתודוקסים, הארמנים, הסורים, האתיופים והקופטים. הכנסייה מוארת במנורות שמן ומעליהן תלויות "ביצי כנסייה" - כדורי קרמיקה מעוטרים שנועדו לשמור על השמן למאור מכני תאכונם של עכברים, המעדים להשתלשל במורד שרשראות הברזל אל קערת השמן.

ימין ונשקפת ממנו תצפית לעבר נחל קדרון והר הבית. ביציאה מהכנסייה מומלץ להתרחק קמעה ולהתרשם מחזיתה המפוארת. בפסיפס שבגמלון נראה ישו, לבוש בבגד אדום המסמל את ייסוריו, כורע ברך ומעליו מלאך האוחז בלוח ועליו האותיות היווניות "אלפא" ו"אומגה" המסמלות את הראשית והאחרית. משמאלו דמויות של מלומדים ומימינו כשוטי-עם המבכים את גורלו.

בכביש הראשי
פונים ימינה
ויורדים אל כנסיית
קבר מרים

מנחל קדרון למלכות השמים- כנסיית קבר מרים

בברית החדשה לא מסופר מה עלה בגורלה של מרים אם ישו, ואולם מסורות אחדות מתארות את מותה. כדרכם של צדיקים נפלה על מרים תרדמת נצח והיא עלתה השמיימה, להיאסף לזרועות בנה. מכאן נחלקות המסורות בזיהוי המקום שבו קרה הדבר: מסורת אחת

מקבר מרים נחזור לצומת עם דרך יריחו. נחצה את הכביש ונמשיך שמאלה (דרומה) בדרך יריחו, בצד המערבי של הכביש. מעבר לנחל קדרון, נראה שער הרחמים החתום בחומת העיר העתיקה, ומתחתיו בית קברות מוסלמי. מתחת לנו ממש, בשולי נחל קדרון, נמצא בית קברות נוצרי. ממזרח לכביש בולטת חזית כנסיית כל האומות, ומעליה הכנסייה הרוסית **מריה מגדלנה** וצריחיה המזוהבים (כנסיית הבצללים). לאחר הליכה קצרה בדרך יריחו, נגיע למרכז המידע של הר הזיתים

5

א'-שבת

חורף:

12:00-08:00

17:00-14:00

קיץ:

עד 18:00

הכניסה ללא
תשלום

מרכז המידע הוקם ומופעל בידי אתר עיר דוד ומשמש מוקד פעילויות ושירותים למבקרים בסביבה. במרכז נבנה מאגר מידע על הנפטרים שנטמנו בהר הזיתים ואפשר לקבל בו מידע על אתרי ההר ועל בית הקברות. כמו כן ניתן לרכוש במקום מפות, ספרים ודפדפות.

צילום באדיבות
ארכיון ספריית
הקונגרס האמריקאי

מדרך ייחודי מסתעף
שביל מדרגות
רחב וסלול (דרך
השילוח), היורד
לאפיק נחל קדרון -
עמק יהושפט, ועובר
בגבול התחתון של
בית הקברות היהודי
העתיק של
הר הזיתים

בן סורר ומורה - יד אבשלום

במשך שנים רבות עשו להם אבות ירושלמים מנהג ללמד את בניהם הסוררים לקח. הם היו מוליכים אותם לנחל קדרון וסוקלים מול עיני הבנים את מצבת הקבר באבנים, ללמדם מה יעלה בגורל בן הממרה את פי אביו. השיטה החינוכית העתיקה שאבה את מקורותיה מהאגדה הקושרת את מבנה קבר זה לאבשלום, בנו האהוב של דוד המלך, שמרד באביו ומצא את מותו במנוסתו, כעת ששערו נתפס בענפי עץ עבות. בשנות העשרים של המאה ה-20, כשבאו ארכיאולוגים לחקור את האתר הם גאלצו לפנות מעליו גל אבנים שהתנשא לגובה של יותר משלושה מטרים.

המסורת היהודית קושרת את המצבה עם מצבתו של אבשלום בעקבות פסוק מספר שמואל ב': "ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך" (יח 18). ואולם הקבר הידוע בשם "יד אבשלום" מתוארך על-ידי הארכיאולוגים למאה הראשונה לספירה, כאלף שנים לאחר ימי אבשלום.

ומלימוד לקח לבנים סוררים ראוי לשוכ ולהתבונן ב"יד אבשלום" וללמוד שיעור קצר שעניינו "רגע של עברית": המילה העברית "יד" מתארת גם ציון מצבה או אנדרטה. מעל הקבר או מצדו נבנתה מצבה, במקרה זה גג חרוט, הקרויה "נפש".

"מעמק יהושפט מוליכה הדרך למרומים" - מצבות קבורה בנחל הקדרון

תיאור זה של נוסע מהמאה ה-12, מעיד על מסורות של שלוש הדתות המתארות, כל אחת לפי דרכה, שבעמק זה יחרוץ אלוהים את משפטו באחרית הימים. כבר בימי הבית השני היה הערוץ הצר, בין הר הזיתים להר הבית, למקום קבורה צפוף ומבוקש.

מצבות הקבורה המונומנטליות, וזהות הנקברים שנשכחה ברכות השנים, הצמיחו מסורות ואגדות שנתקבעו בהווי הירושלמי.

נמשך ונלך במורד
העמק, בהמשכו
נראה מספר
קברים עתיקי
יומין. נסקור
אותם על פי סדר
הליכתנו

כוהנים מבני חזיר - קבר בני חזיר

כתובת עברית בת שלוש שורות שנמצאת מעל הכניסה למערה מלמדת כי במקום קבורים כוהנים מבני משפחת חזיר: "זה הקבר והנפש של אלעזר חניה יועזר יהודה שמעון יוחנן בני יוסף בן עובד יוסף ואלעזר בני חניה כהנים מבני חזיר."

מהכתובת עולה כי המערה שימשה את בני משפחת חזיר במשך מספר דורות. במקרא נזכרת משפחת כוהנים בשם חזיר (דברי הימים א, כד טו). היה זה שמה של אחת המשפחות האמידות בירושלים, שהשתייכה ל- 24 המשפחות ממשמרות הכהונה (המשמרת ה-17 היא של חזיר). בתקופת בית שני מוזכר אבי המשפחה כאחד מראשי העם שחתמו על האמנה בימי נחמיה (נחמיה, י כא). אולם אין לדעת אם יש קשר בין המשפחה המקראית לזו של תקופת בית שני, שכן גם כאן בדומה ל"יד אבשלום", הקבר והכתובת מאוחרים במאות שנים לאזכור המקראי.

למרות שהכתובת מציינת את "הנפש", מצבת הקבר, כנראה שזו נהרסה במשך השנים. הקבר מתוארך לתקופה החשמונאית וחצוב כולו בסלע. בחזיתו שני עמודים שכותרותיהם בסגנון דורי ומעליהן שתי רצועות מעוטרת. המסורת הנוצרית זיהתה בקבר זה את קברו של יעקב הקדוש, אחיו הצעיר של ישו, שהושלך ממרום חומת הר הבית אל נחל קדרון, בשל דבקו בנצרות.

צילום: מקס ריצ'רדסון

9

נקמת הנביא - קבר זכריה

זכריה בן יהוידע הכהן יצא למלחמת חורמה בעבודה זרה והוכיח קשות את העם. הוא עורר עליו את זעם ההמון שהתנפל עליו וסקל אותו באבנים בחצר המקדש. מסורת מימי הביניים קושרת קבר זה לזכריה הנביא, וחז"ל שזוהו מרציחתו האכזרית של איש האלוהים במקום הקודש סיפרו שרגע הנקם לא איחר לבוא: כאשר צרו צבאות בבל על ירושלים וכבשוה, הגיע נבזרדן בן בלדאן, רב-הטבחים האכזר לחצר המקדש ועמד מול דמו של זכריה שלא פסק מלבעבע. שאל נבזרדן בתמיהה מהו הדם הזה ומדוע אינו חדל מתסיסתו. ענו לו: "היה בינינו נביא שהיה מוכיח אותנו בדבר השמים, קמנו עליו והרגנוהו, וזה כמה שנים שלא היה דמו נח. אמר להם: אני אפיסו. הביא סנהדרין גדולה וסנהדרין קטנה והרגם עליו ולא נח. בחורים ובתולות הרג עליו - ולא נח. הביא תינוקות של בית רבן, הרג עליו - ולא נח. אמר לו: זכריה, זכריה, טובים שבהם איבדתים. נוח לך שאאבד את כולם? משאמר לו כך - נח" (בבלי, מסכת גיטין נז ע"ב).

המצבה חצובה בגוש סלע אחד (מונוליטית) ומתוארכת לשלהי ימי הבית השני במאה הראשונה לספירה. למצבה מאפיינים בעלי השפעה מצרית כגון הפירמידה וכן השפעה יוונית הניכרת בסגנון היוני של כותרות העמודים.

מעלינו, נמצאים מורדותיו של הר הזיתים שבהם קברים רבים. על בית הקברות בהר הזיתים נקרא בחוברת המסלול "הר הזיתים".

בחניון בית אורות,
בסמוך למרכז המידע בהר הזיתים

כתיבה: נירית שלו-כליפא

צילום: ברוך גיאן

צילומים הסטוריים באדיבות ארכיון התמונות לתולדות ארץ ישראל וירושלים ע"ש שושנה ואשר הלוי, יד יצחק בן-צבי, אוספי מיכאל פריד, זאב וילנאי, משפחת הבר

תמונות באדיבות ארכיון עיר דוד – ירושלים הקדומה

תמונות הסטוריות באדיבות אוסף יואל אמיר

מפות: **Tour-Man.com** בעיצוב לודה גויכמן

עיצוב גרפי: מיה ויין

ניהול פרויקט: איקי בר יוסף, יעוץ וניהול תיירות

ברית השילוח

שביל העפר ממשיך ויורד לעבר שכונת סילואן - כפר השילוח, שכונה ערבית הבנויה בתלילות בצלע ההר מעל נחל קדרון. אפשר לשוב לשביל הסלול ולעלות עמו לעבר הפינה הדרומית-מזרחית של חומת העיר העתיקה, לכניסה לעיר דוד או לכותל המערבי דרך שער האשפות.

מנקודה זו ניתן להמשיך בטיילת היוצאת מהכיכר ל**ברית השילוח** המרהיבה אשר נחשפה לאחרונה, וכן לרחוב המדורג העולה לכיוון **הכותל המערבי**.

הממשיכים בערוץ נחל קדרון יגיעו לרחבה גדולה בצד ימין - הכיכר סביב מעיין הגיחון. ניתן לראות את פתח ניקבת השילוח והחפצים להיכנס אליה יוכלו לעלות לרחבת הכניסה לאתר עיר דוד

www.cityofdavid.org.il

ברית השילוח -

גן לאומי עיר דוד

*6033

א'-ה' קיץ:

19:00-09:00

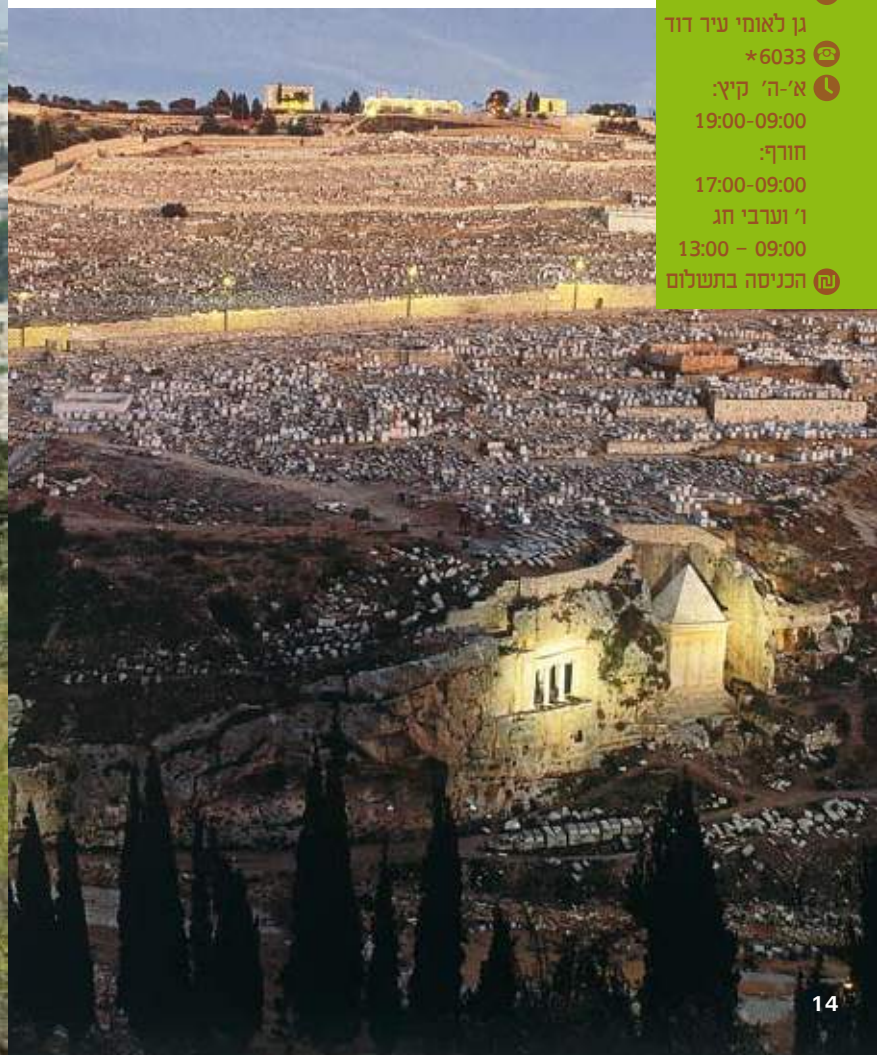
חורף:

17:00-09:00

ו' וערבי חג

13:00 - 09:00

נח הכניסה בתשלום

מקרא:	
1	גן לאומי עמק צורים
2	פרויקט סינון שפכי העפר
3	גן אורסון הייד
4	כנסיית כל האומות
5	כנסיית קבר מרים
6	מצבות קבורה בנחל הקדרון
7	יד אכשלוס
8	קבר בני תזיר
9	קבר זכריה
10	בריכת השילוח
התחלה	
סיום	
מרכז מידע	
חניה	
שרותים	
תחנת אוטובוס	
שביל	
החומה	
מצפור	

